

УДК [159.96:355.4]“1990–2008”“364”

© Анастасія КМІН

ОКРЕМІ АСПЕКТИ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ЛОКАЛЬНИХ ВІЙНАХ ТА ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ ст.

У статті узагальнено особливості морально-психологічного забезпечення в локальних війнах та збройних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ ст.: Перська затока (1990–1991 рр.), Югославія (1999 р.), Афганістан (2001 р.), Ірак (2003–2008 рр.).

Ключові слова: морально-психологічне забезпечення, локальні війни, миротворчий контингент, психологічні операції.

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що досвід локальних війн та збройних конфліктів, у яких брали участь збройні сили розвинутих країн світу, показав важливість організації морально-психологічного забезпечення військово-службовців. Тому, беручи до уваги стрімкий розвиток сучасних методів війни, вважаємо доцільним здійснити узагальнення досвіду організації морально-психологічного забезпечення в локальних війнах та збройних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ ст. з метою виявлення його особливостей – для врахування в повсякденній діяльності військ та навчально-виховному процесі підготовки військових фахівців для Збройних сил України (далі – ЗСУ).

Досвід морально-психологічного забезпечення військ у локальних війнах та збройних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ ст. постійно перебуває в полі зору як іноземних, так і вітчизняних науковців. Зокрема, в монографії В. Алещенка «Психологічне забезпечення миротворчої діяльності військово-службовців Збройних сил України» розглянуто основні етапи становлення теорії та практики такого забезпечення й розроблено його концептуальні основи для миротворчої діяльності [7]. В іншій своїй праці – «Психологічні механізми функціонування та розвитку психологічної підготовки військовослужбовців миротворчих контингентів» – він приділяє увагу ролі й місцю цього забезпечення під час виконання миротворчих завдань частинами та підрозділами ЗСУ [8].

У науковій праці А. Хабчука «Інформаційно-пропагандистське забезпечення особового складу українського контингенту в Іраку 2003–2005 рр.» проаналізовано організацію інформаційно-пропагандистського та культурологічного забезпечення особового складу, який брав участь в Іракській війні, а також порушено питання впливу рівня морально-психологічного забезпечення на виконання поставлених завдань [19].

Ю. Арзамаскін та О. Вакаров у своєму навчальному посібнику «Морально-психологическое обеспечение боевых действий частей и соединений в вооруженных конфликтах, локальных и региональных войнах» розкривають фундаментальні аспекти теорії та практики морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил), сутність, структуру, зміст, форми й методи його організації в різних видах діяльності військ (сил) [9].

Привертає увагу дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук В. Вилка, у якому на основі документальних матеріалів та статистики стосовно еволюції теорії та практики інформаційно-психологічного забезпечення діяльності Збройних сил Сполучених Штатів Америки здійснено узагальнення нормативно-правових та статистичних даних щодо їхньої інформаційно-психологічної діяльності [12].

Загалом в історіографії приділено чимало уваги тематиці морально-психологічного забезпечення військ (сил), однак порушене автором статті питання про особливості морально-психологічного забезпечення ЗС США в локальних війнах та збройних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ ст. розкрито недостатньо й потребує детальнішого дослідження.

Метою нашої розвідки є узагальнення історичного досвіду морально-психологічного забезпечення ЗС США, а саме дій підрозділів психологічних операцій під час локальних війн та збройних конфліктів другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

На сьогодні армії провідних країн світу накопичили значний досвід морально-психологічного забезпечення військовослужбовців під час введення бойових дій у локальних війнах та збройних конфліктах.

За даними, що наведені у праці В. Каспльоза та О. Розумного, основними напрямками морально-психологічного забезпечення під час виконання завдань миротворчої місії були:

- інформаційно-пропагандистське забезпечення;
- психологічне супроводження;
- воєнно-соціальна робота;
- культурно-виховна робота;
- інформаційно-психологічна протидія [14, 132].

Виконання згаданих завдань забезпечували спеціальні структурні підрозділи, а саме: група психологічних операцій (ГПсО, англ. PSYOP), група «управління стресом» (психологи, психотерапевти та консультанти), військові капелани й безпосередньо командири.

Капелани під час миротворчих операцій забезпечували морально-психологічну підтримку у військовому колективі за допомогою індивідуальних та групових бесід, а також практичних занять, спрямованих на набуття вмінь долати страх, підтримувати почуття самоконтролю й віри в успішне виконання місії. Група «управління стресом» разом із медичними органами стабілізувала психологічний стан військовослужбовців, які виявляли ознаки стресу [10, 89].

ГПсО використовували й створювали інтелектуальну інформацію, щоб вплинути на ставлення й поведінку противника для досягнення національних політичних та військових цілей. Для цього в них існували такі групи:

- група загроз (вивчала ситуацію в зоні конфлікту, визначала тенденції, події, що були актуальними, проводила дослідження щодо історичного, політичного, дипломатичного, соціального та економічного становища країни-агресора);
- група контрпропаганди (проводила аналіз загрозливих та нейтральних продуктів для оцінки впливу й допомоги в розробці контрпродуктів);
- група «HUMINT» (проводила збір інформації серед місцевого населення за допомогою опитування);
- група радіомоніторингу (відстежувала й записувала радіопередачі для аналізу контингенту) [2].

Проведений аналіз функціонування ГПсО в миротворчій діяльності засвідчив такі етапи: підготовчий, який включав низку заходів до початку операції; основний – заходи, що проводились під час бойових дій.

Перед початком операції у Перській затоці (від 8 серпня 1990 р. до 28 лютого 1991 р.) ГПсО було здійснене широкомасштабне дезінформування світової спільноти. Слід зауважити, що саме за допомогою міжнародних та національних політичних, суспільних і релігійних організацій відбувалося поширення вигідних інформаційних матеріалів (зокрема, й відеосюжетів), які вдало створювали негативний образ Іраку. Однак професійну дію ГПсО відчула не тільки світова спільнота, а й сам противник. За допомогою теле- та радіопропаганди проводилась демонстрація могутності армії США, зазнавала критики політика С. Хусейна та надавались хибні дані розвідки.

Наприклад, за кілька годин до початку повітряних бомбардувань кореспондент телеканалу «АВС» повідомив про відсутність намірів Сполучених Штатів Америки вводити війська на територію Іраку. Адміністрація президента США також наголошувала на факті неухвалення остаточного рішення стосовно війни з Іраком. Ці заходи певною мірою дезорієнтували іракське керівництво [15, 201].

Як зазначає автор книжки «Секреты психологической войны» В. Крисько, під час бойових дій у Перській затоці перед ГПсО було поставлено такі завдання:

- формування необхідної загальносупільної думки в США, арабських країнах та світі загалом;
- дискредитація іракського режиму й особисто президента С. Хусейна;
- підрив морального духу особового складу Збройних сил Іраку, конкретних їхніх підрозділів та частин;

- психологічна підтримка дій опозиційних сил Іраку;
- дезінформація противника [15].

Ефективне виконання цих завдань залежало від професійності використання різноманітних форм та методів психологічного впливу. Під час операції в зоні Перської затоки (1990 р.) «Щит пустелі» багатонаціональні сили активно застосовували радіопропаганду, листівки, гучномовці. Наприклад, розповсюджували листівки з написами «Мир – не війна», «Світ об'єднується після агресії», «Саддам зрадив вас» та десятки інших, зокрема й загрозливих (із зображенням бомбардувальника B-52 Stratofortress); через гучномовці людей оповіщували про «невідворотний прихід смерті з небес» [3; 15, 204]. Саме такого роду інформація спонукала військовослужбовців до здачі в полон і відповідно настроювала цивільне населення.

У розпал бойових дій у районі Перської затоки, а саме під час операції «Буря в пустелі» (1991 р.), усебічно використовувалася відеопропаганда, що показувала коаліцію як впливову силу, об'єднану під егідою спільної справи на благо всього людства. Вона безперервно відтворювалася в усьому регіоні [3]. Під час бойових операцій тривало активне використання дезінформації. Наприклад, неправдиві повідомлення про колосальний успіх, досягнутий у перші хвилини війни, передавали всі світові засоби масової інформації.

Важливу роль ГПСО відводили також пропаганді полону. За допомогою описаних вище методів впливу іракські війська отримували докладні інструкції про порядок здачі в полон із запевненням про гуманне ставлення до них багатонаціональних сил. Були й спеціальні радіопрограми, в яких виступали полонені іракці, розповідаючи про своє тихе-мирне життя з американцями. Завдяки таким діям кожен четвертий військовослужбовець Іраку перейшов на бік США [11].

Період від 24 березня до 10 червня 1999 р. в історії США та інших країн НАТО відзначився спільним проведенням повітряно-наступальної операції «Союзницька сила» на теренах колишньої Югославії. Її головною метою було завоювати перевагу в повітрі, ізолювати район бойових дій, вивести з ладу основні об'єкти військової інфраструктури та зменшити військово-економічний потенціал країни, придушивши волю сербів до опору [18].

Заходи психологічного та пропагандистського впливу в зоні конфлікту впроваджувались ГПСО, основними завданнями якої були:

- налагодження та поширення контактів із командуванням урядових військ протилежної сторони, польовими командирами нерегулярних формувань із метою припинення опору й добровільного здавання зброї;
- роз'яснювальна робота серед місцевого населення про послаблення й дальше недопущення опору війська;
- дискредитація лідерів збройних формувань, які чинили опір, задля їх ізолювання від місцевого населення;
- інформаційне забезпечення своїх військовослужбовців у зоні конфлікту з метою підтримання високого морального духу;

- підготовка й поширення об'єктивної інформації про дії військ у зоні конфлікту через ЗМІ та робота із журналістами;
- організація роботи місцевих газет, радіо, телебачення для підсилення інформаційно-психологічного та інформаційно-пропагандистського впливу на місцеве населення;
- протидія поширенню чуток [17, 152].

Робота ГПсО вже була налагоджена відповідно до досвіду, набутого під час операцій у зоні Перської затоки (1990–1991 рр.). Її завданням у підготовці та проведенні кампанії було донести правду до різних верств населення, до яких належали військовики та цивільні. Спеціалізована група військовослужбовців підготувала мультимедійну кампанію, що передбачала використання листівок, рекламних листів, плакатів, радіо- й телевізійних передач, спрямованих на протидію репортажам, які подавав сербському народу його власний уряд [<http://www.psywarrior.com/kosovo.html>].

Під час війни в Югославії сербська сторона активно використовувала мережу Інтернет, за допомогою якої поширювала листівки й електронні листи до цивільного населення, настроюючи його проти уряду США. Окрім цього, військовослужбовцям країн НАТО надходили схожі листи, інформаційним складником яких були неправдиві факти про військовослужбовця, наприклад повідомлення про загибель [5; 16].

Під час операції в Перській затоці ГПсО загалом помітно знизил морально-психологічний стан військовослужбовців іракської армії, натомість в операції «Союзницька сила» через своєчасну інформаційну протидію югославського військово-політичного керівництва не було повністю деморалізовано збройні сили противника психологічними діями НАТО, що вплинуло на дальший розвиток ситуації.

Варто розповісти докладніше про дії ГПсО під час операції в Афганістані (2001 р.). На її початковій стадії ставлення місцевого населення до США було негативним насамперед через брак знань в афганському суспільстві про мотиви дій американців. Уряд талібів та керівництво «Аль-Каїди» намагалися переконати народ Афганістану, що ті нападають на афганську націю, бо є ворогами ісламу. Утім, використовуючи «психологічні операції», США поширили свій вплив на людей за допомогою листівок, забезпечення їжею, трансляцій, використання коаліційних сил та добродійства, щоб довести, що Америка боролася не проти релігії афганців, а проти терористичної діяльності [1].

Описуючи психологічні операції в Афганістані, американський представник міжнародної психологічної війни Герберт Фрідман у своїй праці називає основні завдання ГПсО, а саме:

- зміщення теми дебатів з ісламу на тероризм;
- перешкоджання втручанню в гуманітарні справи;
- спрямування дій проти державних і недержавних прихильників та спонсорів тероризму;

- порушення підтримки та відносин терористичних організацій [1].

Основними засобами психологічного впливу на населення та бойовиків ісламського руху талібів і «Аль-Каїди» були друковані матеріали (листівки, брошури, газети), а також відновлені після знищення авіацією радіостанції програми, які подавали інформаційні матеріали, спрямовані на дискредитацію лідерів військових угруповань, цитували Коран і спростовували антиамериканські висловлювання талібської пропаганди.

Ось кілька тез, якими користувались американські військовослужбовці, ведучи пропаганду:

- «Війна з терором виправдовує втручання США».

- «Коаліційні сили приносять мир і прогрес».

- «За захоплення лідерів «Аль-Каїди» й талібів та за повернення зброї пропонуються грошові винагороди».

- «Американські сили мають технологічну перевагу над талібами».

- «Демократія приносить користь Афганістану, і всім афганцям потрібна участь у виборах» [4, 32].

Найпомітнішим недоліком інформаційно-психологічної протидії була неспроможність ефективного протистояння пропагандистській кампанії талібів, яка опиралась на інформацію про жертви серед цивільного населення внаслідок дій сил НАТО. Однак теракти (масові убивства осіб, які не підтримували талібів; руйнування шкіл), на яких зосереджували увагу підрозділи психологічних операцій, створили негативний образ «Талібану» як серед місцевого населення, так і на міжнародному рівні.

Надалі, під час іракських операцій «Свобода Іраку» та «Шок і тремтіння» (2003–2008 рр.), психологічна робота ставала однією з рушійних сил бойових дій. Підтвердженням цьому є перелік основних завдань застосування ЗС США, які наведено в Доктрині США (Doctrine for Joint Psychological Operations, 2003), а саме:

- роз'яснення політичного курсу, мети й мотивів США в сучасних бойових діях;

- вплив на громадську думку;

- посилення економічних та несилкових форм санкцій проти ворога;

- послаблення довіри до ворожого керівництва;

- погіршення морального стану і, як результат, послаблення боєздатності сил противника;

- посилення психологічного впливу військової могутності США та/або багатонаціональних сил;

- сприяння проведенню заходів із військової дезінформації та гарантування оперативної безпеки [13, 172].

Лістівки, брошури, плакати, радіо- й телепропаганда залишались важливими засобами масової інформації, однак, базуючись на досвіді проведених психологічних операцій, під час іракської війни створили прес-центр, що

проводив брифінги, конференції за участю командування. Під час цих заходів формувалася позитивний медіа-контент висвітлення миротворчої діяльності, а також інформування місцевого населення щодо дій США.

Наприклад, на першій військовій конференції міністр оборони Д. Рамсфелд виступив із прямим закликом до іракських військ не виконувати наказів про знищення дамб та затоплення сіл. У промові він переконував, що такі накази – це останній відчайдушний подих режиму, який гине. Зі свого боку вже наприкінці війни Дж. Буш разом із ГПсО готував відео для прямої трансляції (арабською мовою) з повідомленням, яке ґрунтувалося на підтримці іракського народу й запевненні, що головним наміром США було визволити кожного громадянина Іраку від тиранічного режиму С. Хусейна [5].

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що головними акцентами психологічної складової в локальних війнах та збройних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ ст.: Перська затока (1990–1991 рр.); Югославія (1999 р.); Афганістан (2001 р.); Ірак (2003–2008 рр.) – є дезінформування керівництва противника щодо дій миротворчих підрозділів країн НАТО в зонах конфліктів, переконання його громадян змінити свою політичну прихильність та погіршення морального стану війська агресора. Отже, пріоритетом використання ГПсО було застосування широкого спектра невоєнних методів, а саме: руйнування моральних, релігійних, соціальних, економічних, культурних принципів за допомогою інформаційно-пропагандистського впливу.

Підсумовуючи, зауважимо, що в ретроспективі психологічні операції, проведені в зоні Перської затоки, Афганістані та Іраку, характеризувались ефективним виконанням поставлених завдань, що дало змогу врятувати тисячі життів військовослужбовців США, союзників та противників. Однак операція на теренах колишньої Югославії показала необхідність постійного розвитку форм і методів психологічної війни, оскільки значна перевага в інформаційному просторі дала змогу югославському керівництву гідно протистояти ГПсО США.

Джерела та література:

1. *Friedman Herbert A. Psychological Operations in Afghanistan, Operation Enduring Freedom [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.psywar.org/content/afghanistan02>. – Назва з екрана.*
2. *Intelligence and electronic warfare support to psychological operation. Chapter 7 / Headquarters Department of the Army Washington [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://fas.org/irp/doddir/army/fm34-36/ch7.htm>. – Назва з екрана.*
3. *Jones Jeffrey B., Summe Jack N. Psychological Operation in Desert Shield, Desert Storm and Urban Freedom. Landpower essay series. 1997. № 97-3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ausa.org/sites/default/files/LPE-97-3-Psychological-Operations-in-Desert-Shield-Desert-Storm-and-Urban-Freedom.pdf>. – Назва з екрана.*
4. *Munoz A. U.S. Military Information Operation in Afganistan. Effectiveness of Psychological Operation 2001–2010 / 2012, p. 32 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.jstor.org/stable/10.7249/mg1060mcia>. – Назва з екрана.*

5. Taylor Philip M. *Psychological operations in operation Iraqi Freedom*, 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://media.leeds.ac.uk/papers/vp0186cd.html>. – Назва з екрана.
6. *Psychological Operations & Operation Allied Forces* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.psywarrior.com/kosovo.html>. – Назва з екрана.
7. Алещенко В.І. Психологічне забезпечення миротворчої діяльності військовослужбовців Збройних сил України: монографія / В.І. Алещенко. – Харків, 2008. – С. 58.
8. Алещенко В.І. Психологічні механізми функціонування та розвитку психологічної підготовленості військовослужбовців миротворчих контингентів / В.І. Алещенко // Вісник Національного університету оборони України. – 2011. – № 5 (24). – С. 81–87.
9. Арзамаскин Ю.Н., Вакаров А.Ф. Морально-психологическое обеспечение боевых действий частей и соединений в вооруженных конфликтах, локальных и региональных войнах / Ю.Н. Арзамаскин, А.Ф. Вакаров. – М.: Военный университет, 2004. – 220 с.
10. Бочаров М.М. Оцінка рівня психологічної стійкості особового складу в управлінні підрозділами військ (сил) / М.М. Бочаров // Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України. – 2016. – № 1 (56). – С. 88–92.
11. Веденеев Д.В., Биструхін Г.С., Семука А.І. Гострі кігті орла. Сили спеціальних операцій США: Історія та сучасність: монографія / Д.В. Веденеев, Г.С. Биструхін, А.І. Семука. – Київ, 2010. – С. 294 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://issui.com/pubkis/docs/gostri_kiht_orka. – Назва з екрана.
12. Вилко В.М. Інформаційно-психологічне забезпечення збройних сил США в локальних війнах і збройних конфліктах 1950–2000 рр. (історичний аспект): дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22. – Київ, 2005. – 206 с.
13. Жовтенко Т.Г., Яблонський В.М. Інформаційний вимір сучасних військових конфліктів / Т.Г. Жовтенко, В.М. Яблонський // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 4 (9). – С. 172.
14. Каспльоз Г.В., Розумний О.Д. Психологічні аспекти морально-психологічного забезпечення дій миротворчих підрозділів Збройних сил України / Г.В. Каспльоз, О.Д. Розумний // Вісник Національного університету оборони України. – 2011. – № 4 (23) – С. 132.
15. Крысько В.Г. Секреты психологической войны. Цели, задачи, методы, формы, опыт / В.Г. Крысько. – Минск, 1999. – С. 208.
16. Леонтьева Л. Інформаційна війна в епоху глобалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/seminary/2000/sem13-04.htm>. – Назва з екрана.
17. Прикладна психологія службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку: підручник. – 2-ге видання. / І.І. Приходько, І.І. Ліпатов, Л.Ф. Шестопалова та ін.; за заг. ред. проф. І.І. Приходька. – Харків, 2016. – С. 152.
18. Скорик А.Б., Воронин В.В., Доска О.М. Аналіз операції «Союзницька сила» і оцінка її впливу на зміну стратегії оборони США / А.Б. Скорик, В.В. Воронин, О.М. Доска // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних сил. – 2009. – Випуск 3 (21). – С. 19.
19. Хабчук А.О. Інформаційно-пропагандистське та культурологічне забезпечення особового складу українського контингенту в Іраку 2003–2005 рр. / А.О. Хабчук // Військовий вісник. – 2012. – Вип. 17. – С. 118–128.

ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В ЛОКАЛЬНЫХ ВОЙНАХ И ВООРУЖЕННЫХ КОНФЛИКТАХ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XX – НАЧАЛА XXI В.

В статье обобщаются особенности морально-психологического обеспечения в локальных войнах и вооруженных конфликтах второй половины XX в. – начала XXI в.: Персидский залив (1990–1991 гг.), Югославия (1999 г.), Афганистан (2001 г.), Ирак (2003–2008 гг.).

Ключевые слова: морально-психологическое обеспечение, локальные войны, миротворческий контингент, психологические операции.

© Anastasia KMIN

SOME ASPECTS OF MORAL AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT IN LOCAL WARS AND ARMED CONFLICTS OF THE SECOND HALF OF XX – BEGINNING OF XXI CENTURIES

The article summarizes the features of moral and psychological support in the local wars and armed conflicts of the second half of the XX – the beginning of the XXI century (Persian Gulf (1990–1991), Yugoslavia (1999), Afghanistan (2001), Iraq (2003–2008)). The author analyzes the structure and actions of a group of psychological operations of the United States of America and pays attention to the results of the task fulfillment by psychological operations group during combat missions.

Keywords: moral and psychological support, local wars, peacekeeping contingent, psychological operations.